

8-nji mart mynasybetli zenan meselesine garaýyş

Category: Kitapcy, Psihologiýa, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

8-nji mart mynasybetli zenan meselesine garaýyş 8-nji MART
MYNASYBETLI ZENAN MESELESINE GARAÝYŞ

• Düýp mesele

Aýal-gyz babatda düýp mesele deňlik meselesidir. Deňlik diňe aýal bilen erkegiň arasyndaky mesele däl-de, eýsem hemme ugurda duş gelýän meseledir.

Kürt-türk, alawy-sünni, musulman-gaýry dinli, baý-garyp biziň ýurdumyzda syýasata gatnaşyk, ykdysadyýetde bölünüşik, hukukda adalatyň ýola goýluşy hakda gep açylanda kim özüniň deňdigini öňe sürüp biler?

Şeýle deňsizligiň giňden we çuňdan ornaşan ugurlarynyň başynda bolsa aýal-gyz meselesiniň gelýändigigi mälim.

Aýal-gyz babatda deňsizligiň iki esasy sebäbi bar:

– Hemme zada garamazdan jemgyýetiniň aglabasynda deňsizligiň aňda dowam etmegi.

– Agalyk sürýän patriarhat häkimiýet(ler) sebäpli deňsizligiň häsiýetiniň talap edişine laýyk kapitalistik düzgünde dowam etmegi.

Şu iki faktor funksional utgaşmanyň içinde bolýar. Düzgün aňyýeti zäherleýär, zäherlenen aňyýetem aýlanyp-dolanyp düzgüni güýçlendirýär.

Syýasat we ykdysadyýet ugurlaryna «gatnaşyk» bilen bir hatarda

ýaşaýyşyň hemme ugruna ornaşan deňsizlik umuman alanra aň-düşünje problemasydyr. Aň-düşünje üýtgemezden hiç zady üýtgedip bolmaýar, şu hususda dewizimiz şular ýaly bolmaly: «Aň-düşünjäňi üýtget, hemme zat üýtgesin».

• **Adamyň gymmaty!**

Adam gymmatly barlyk, onuň gymmaty özboluşlylygyndan, özboluşlylygy-da akyl-paýhasyndan (jynsyndan däl) gelip çykýar. Bizi deňleşdirýän adam bolmagymyzdyr, aýal ýa erkek bolandygymyz däl, çünki adam ilki jandar hökmünde peýda bolýar, soňra jynslara bölünýär.

Jandar hökmünde adamyň akly, ukyp-başarnygy, ruhy, psihologiýasy bolýar. Bular adama mahsus hüý-häsiýetlerdir. Soňra jandar jynslara bölünýär, jynsyýet-de ten işi, elbetde, onuň aň taýdan ýüze çykyş alamatlary-da ten işi.

Ine, ýüpüň üzülyän ýeri-de şu taýy.

Sepgidiň ady hemme ugurda bolşy ýaly şu ugurda-da aýal-gyzy eksplutatirleýän kapitalizmdir.

• **Kapitalizmiň ten eksplutasiýasy**

Kapitalizmiň adam ruhuny beýgeldýän zatlar bilen işi bolmaýar, çünki munuň ýeke manat peýdasy ýok, ol adam teniniň jynsy närsä hökmünde satylmagyny oňlaýar.

Çünki aýal-gyzyň teni jisimleşdirilende meçew beriji we göze ýakymly haryda öwrülýär. Bu minvalde pul meselesi ara düşse, kim bolanda-da, näme bolanda-da ony ulanmakdan gaça durmaýar.

Hemme zady pula alyp-satmagy adat edinen aň-düşünje aň-düşünjäniň enesini sogan soýan ýaly soýýar, satjak el ýaly sabynyny ýalaňaç tene süýkeýär, soňam tora düşürmekçi bolýan müşderisine ýüzlenip: «seret, nähili köpürjikleýär, bu sabyny hökman satyn al!» diýýär, soňra aýlanyp ele salan serişdeleri bilen deňlikden pelsepe dem urar.

Düzelişiň bir tüýsli amala aşyp gidibermezligimiň sebäbi düzgüne agalyk ediji şeýle aňyýetdir. Çünki satyljak bolunýan tender sebäpli aňlara deňsizligi inžektirlän hut şonuň özüdir. Oňa pul bolsa bolýar, galan zadyň ähmiýeti ýok. Elbetde, başga

sebäpleri-de bar, ýöne esasy düýp sebäbi şudur.

• **Halkara Aýal-gyzlar günümi ýa-da Halkara Zähmetkeş Aýal-gyzlar günümi?**

Halkara Aýal-gyzlar günü BMG tarapyndan her ýylyň 8-nji martynda gutlanýan halkara baýramçylykdyr.

1917-nji ýylda SSSR-de aýal-gyzlar saýlawlarda ses bermäge hukuk gazanandan soň 8-nji mart döwlet derejesinde belleyen baýramçylyga öwürlip, sosialistik ýurtlar tarapyndan bellemäge başlandy.

BMG tarapyndanam resmi taýdan ykrar edilensoň, barha giňden ýaýrady.

Häzirki wagtda Halkara Aýal-gyzlar günü käbir ýurtlarda resmi dynç alyş günü, käbir ýurtlarda bolsa umuman alanda görmezlige-bilmezlige salynýar, käbir ýurtlarda protest bildirilýän gün, käbirlerinde bolsa aýal-gyzlary gutlaýan gün.

• **Taryhy**

Aslynda bu taryhy prosesini belli bir senä öwürilmeginde birnäçe wakanyň we tejribäniň täsiri bar, ýöne biz olaryň has öňe saýlanyp duran iki sanysyndan söz açyp bileris:

1857-nji ýylyň 8-nji martynda ABŞ-nyň Nýu-Ýork şäherindäki tekstil kombinatynda polisiýa işgärleri iş taşlaýyş yglan eden işçileriň üstüne hüjüm etdi, işçileriň kombinata jemlenmegi we yzyndan çykan ýangyn netijesinde 120 aýal işçi wepat boldy. Şondan soň şu günü «Halkara Aýal-gyzlar gününe» öwürmek meselesi gozgaldy.

8-nji mart gününüň aýratyn baýramçylyk hökmünde saýlanyp alynmagyna sebäp bolan başga bir waka-da Russiýada patyşalyk düzgüni ýykan 1917-nji ýylyň fewral rewolýusiýasynyň grigorian kalendary boýunça 8-nji mart gününü aýal-gyzlaryň protest demonstrasiýalary we iş taşlaýyşlary bilen başlamagydyr.

Ilki-ilkiler «Bütindünýä Zähmetkeş Aýal-gyzlar günü» ady bilen belleyen bolsa, gelen nägileliklerden soň BMG-nyň Baş Assambleýasy 8-nji martyň «Halkara Aýal-gyzlar günü» ady bilen bellenilmegini kararlaşdyrdy.

• Türkiýede 8-nji mart

Halkara Aýal-gyzlar gününüň 1975-nji ýyldan başlap Türkiýede bellänip başlamagynda Öňdebaryjy aýal-gyzlar jemgyýetiniň hyzmaty uly boldy. Şeýlelikde 8-nji mart günü ýapyk şertlerden açyk meýdanlara we köçelere çykdy.

«12-nji sentýabr» döwlet agdarlyşygyndan soň harby hunta dört ýyllap baýramçylyk bellemäge hiç hili rugsat bermedi. 1984-nji ýyldan başlap gaýtadan her ýyl dürli zenanlar guramalary tarapyndan bellänilip başlandy.

Bu täze döwrüň esasy tapawudy – öňler diňe sosialist gatlagyň belleýän, mundan beýläk zenanlar guramalarynyň ählisi bilen bir hatarda hamana resmi baýramçylyk ýaly döwlet ýolbaşçylary we edaralary tarapyndanam bellänmäge, hatda şereketleriň mahabat we söwda işleri bilen muňa goşulmaga başlamagydyr.

• Bul iş diňe baýramçylygyny gutlanyň bilen bolmaýar!

Hawa, zenan... Biziň zenanlarymyz. Enemiz, uýamyz, gyzymyz, söwer ýarymyz... Sözde beýgeldilýän, emma hakyky durmuşda kiçeldilýän... Kitapda deň, emma hakyky durmuşda deňsizlige sezewar edilýän zenanlar...

Deňlikden, azatlykdan, adalatdan ýeterlik paýyny almaýan, alyp bilmeýän zenanlar... Ne işde, ne syýasatda, ne ekin meýdanynda, ne býuroda deň tutulan... Soňam jennet sözleri, «başymyzyň täji» ýaly badyhowa gepler bilen başdansowmalyga salynýan zenanlar... Bilýän, bular biraz gödegräk sözler. Ýöne sarsmak we özümizi dürsemek üçinem az-owlak gödek söz gerek.

Dünýä gaýgy-aladanyň ähli ýüküni erkegiň boýnuna dakmagyň ýerine az-owlagam zenan jynsdaşlarynyň sesindäki saňňyldyny diňlesedi, duýsady... Nähili bolar öýdýäňiz?

Şol sesdäki reňkleri, saňňyldylary, hasraty, bagtsyzlygy görer, duýar öýdýäňizmi?

Ahmal dünýä mundanam owadan bolardy. Belkäm, şular ýaly baýramçylyk we ýatlama günlerinde ýazgyly plakatlary aýallar däl-de, erkekler götererdi.

Belki-de, paýlanan güller erkekleriň elinde bolardy. Nähili pikir edýäňiz?

• Ilki añ-düşünje üýtgemeli!

Üýtgeşme üçin ilki añ-düşünje üýtgemeli. Çünki maddy medeniýet ögeleri maddy däl költür ögelerinden daha hızlı deňişir. O zaman arada bir boşluk oluşur, sosiologlar muňa medeni boşluk (cultural gap/lag) diýýärler. Şonuň üçin ilki añ-düşünje üýtgemeli...

Yşyl Özgentürküň aýdyşy ýaly: «Seretmäň siz olaryň aram-aram «Jennet eneleriň aýaklarynyň astyndadyr» diýýän uly gürlemelerine... Aslynda, köpçüligiň aglaba bölegi aýal üçin şeýle diýýär: «Zenan – şeýtanyň dünýäde gaýmalaýan keşbidir we öldürilmesi dürsdür!»

Birnäçe yslam ýurdunda jynsy taýdan düşünje bermek külli günä saýylýandygyndan erkekleriň birinji jynsy gatnaşygy ýa haýwanlar bilen ýa-da jelephanalardaky tenini satyp gün görýän ýörite jelepler bilen bolýar.

Erkek şeýle ýagdaýdan utanýar, utanany bilenem çäklenmeýär, köplenç özüni ýazgaryar, ýöne belli bir wagtdan soň bu ýazgarmasy hemme zada jogapkär hasaplaýan aýal-gyzlaryna ýonelyär.

Görmezligi islär, ýöne añrybaş derejese sowatsyzdyr welin, gormonlary oňa jynsy isleginiň bardygyny ýatladyp durýar. Birnäçe zat aňastynda üýşýär, soň bir gün wagty-sagady gelende ýarylmaga başlaýar.

Işe barýan adamyň birdenkä

Işe giden bir adamın birdenbire celallenip ýubkaly aýala topulmagyny başga näme bilen düşündirip bolar? Göwreli aýala topulmak bolsa has patologik ahwal dälmi?

Ýogsam bolmasa, erkek milleti erkekligiň kiçelýän zatdygyna bir düşünse we dogry-dürs bilim alsa, añ-düşünjesi hem alan bilimine görä kemala gelse hem özi rahatlyk tapardy, hem partnýory.

Ynanyň, şonda ýurt has bagtly adamlaryň agaýana keýpihon ýaşaýan ýurduna öwrülerdi.

• Gül sowgat berip başyňdan sowaymaly husus däl bu!..

Käbir ýerde zenan zenana eýe durmaly bolsa-da, nämüçindir,

eeýelik diýlende diňe erkek ýada düşýär. Onda-munda gül desseleri gaýmalaşýar.

Gül sowgat bereniň bilen, aýal-gyzlaryň gününü gutlanyň bilen iş bitirilmeyär, bilýänsiňiz!

Sizden soratýaryn, eý, epeý-epeý adamlar: Gaýgy-hasratam bir gutlanarmy?

Gutla, gül sowgat et, pul paýla, agşam öýüňe gidip gygyr, çygyr. Munuň özi şu günün meselesi däl. Munuň özi ýaşayyş-durmuş, stil, oturym-turum meselesi.

Mesele çuňda. Mesele aň-düşünje meselesi. Mesele tapawutlanmak meselesi.

• Tapawutlanmagyň tapawudyny bilmeli!..

Aslynda 8-nji mart tapawutlanmakdyr, elbetde, tapawudyny bilýäne. Galany boş paşyrdamak.

Köpisi-de özüni görkezmäge meýilli. Ýa-da dostlar muhabbeti alyş-berişde görsün. «Ol edipdir, menem edýärim», serediň görüň, syýasatmy ýa söwda ýa-da modanyň we mahabatyň jadysyna özüňi aldyrmakmy... bilemok!

Ýa-da kalbyň çuňlukdaky sesidir öýtdüňizmi ol galmagaly? Ine, şonuň üçinem zenanyň agramyny duýmagyna gerek zat – günün däl-de, ähli günleriň aňüstine çykarylmanydyr.

Bir günün däl, bütin günleriň siňňitleşdirilip aýlardan we ýyllardan urup-ýençmeleriň, eden-etdiligiň, jenaýatyň kowulmanydyr. Şudur günün gün bolmagynyň tapawudy.

• Sözsoňy

Bir zady bilmek üçin hökman başdan geçirmek gerek däl, eger olaryň alada-gaýgysyny diňläp biljek ýüregiň bar bolsa-da, ýeterlik. Şonuň özem adama köp zat öwredýär. Durmuşda diňe öwrenip ýörmeli.

Gynansak-da, dünýä bagtly bolmaga gelinýän ýer däl. Hemişe daşky görnüşe aldanmajak bolmaly. Şadyýanlykda bagtly ýaşap ýörendir öýdýän adamlarymyzyň ýüki käte özlerinden başgasyny maýryp öldürip bilýändir...

Emma esasy zat adamyň adamsöýümlilik mertebesine ýaraşýan

derejede ýaşamagydyr. Düýp mesele muny üpjün etmäge borçly adamlaryň şu borçlaryny ýerine ýetirip-ýetirmänligidir. Şeýle sözler bilen hemmelere adam şekilli ýaşamaga mynasyp durmuş arzuw edýärin.

Ýöne bu ýagşy arzuwmy hemmelere – aýal-erkek saýlamazdan dileýändirin, çünki erbetligiň jynsy ýok, gynansak-da...

Professor Ahmet ÖZER,
sosyolog, syýasatsynas.
@ahmetozer1 ahmet.ozero@toros.edu.tr

Sişenbe, 08.03.2022 ý. Publisistika